

УДК 81'367.4:811.161.2'243

## ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДІСПРИСЛІВНИКА У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Тетяна Гроховська

*Національний університет «Львівська політехніка»  
кафедра іноземних мов,  
вул. Карпінського 2, кім.301, Львів, Україна, 79013  
тел.: 032 258 27 53  
ел. пошта: [teyanavolodymyrivna75@gmail.com](mailto:teyanavolodymyrivna75@gmail.com)  
<http://orsid.org/0000-0002-9815-9348>*

У статті розглянуто проблему термінологічного вираження дієприслівника в сучасному мовознавстві. Простежено шляхи виокремлення цього класу слів різними науковими поглядами. Проаналізовано основні труднощі, що виникають у процесі засвоєння студентами-іноземцями однієї із форм дієслова, та запропоновано граматичні вправи для вироблення практичних умінь і навичок вживання дієприслівника.

*Ключові слова:* частина мови, форма дієслова, дієприслівник.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ufl.2019.14.2731>

Ознайомлювати студентів-іноземців з дієприслівником потрібно на всіх етапах вивчення української мови, адже це допомагає їм глибше проникнути в понятійне поле спеціалізованого тексту, знайти відповідники в інших мовах, зокрема рідній, навчитись грамотно висловлюватися. Позаяк наявність мовного явища у рідній та іноземній мові не є запорукою безпомилкового засвоєння матеріалу чужоземними студентами, особливо якщо кожна з мов має свої нюанси в його оформленні та вживанні. Тому для більш ефективного засвоєння нового граматичного матеріалу потрібно зважати на особливості рідної мови іноземця. Хоча підручники та посібники, розраховані на інтернаціональні студентські аудиторії, не передбачають виклад матеріалу з урахуванням національної специфіки рідних мов чужоземних студентів.

Для вивчення української мови в чужоземній аудиторії важливо вирішити одну із найскладніших **проблем** у курсі морфології – засвоєння знань про форми дієслова (дієприкметник і дієприслівник) на теоретичному і практичному рівнях. На сьогодні у методиці викладання української мови як іноземної праць, у яких висвітлювали б питання вивчення форм дієслова в прикладному аспекті, не існує.

Отже, **мета дослідження** – показати принципи творення дієприслівників, запропонувати систему вправ, призначену для вироблення в іноземних слухачів практичних умінь та навичок творення та вживання форм дієслова.

У сучасному мовознавстві дієприслівник найчастіше визначають як невідмінювану форму дієслова та неособову дієслівну форму [7 : 244].

На погляд Г. Р. Передрій, дієприслівником є „...особлива незмінювана форма дієслова, що означає додаткову дію або стан і має граматичні ознаки дієслова та

прислівника: *звітуючи, вимовивши*” [6 : 53]. Такої думки дотримується і М. Я. Плющ: „Дієприслівник – це незмінювана дієслівна форма, яка, вказуючи на додаткову дію, пояснює в реченні основне дієслово (присудок)” [8 : 293]. Дослідниця вважає, що дієприслівники можуть адвербіалізуватися й перетворюватися на прислівники. Такими прислівниками стають ті дієприслівники, які втрачають здатність підпорядковувати собі залежні слова.

Катерина Городенська стверджує, що дієприслівник уже є адвербіалізованою формою дієслова, і називає його (дієприслівник) віддієслівним прислівником. Дослідниця поділяє дієприслівники на дві групи: 1) дієприслівники з морфологічним ступенем адвербіалізації; 2) дієприслівники з семантичним ступенем адвербіалізації. Дієприслівники – це віддієслівні прислівники двох ступенів адвербіалізації: морфологічного та семантичного. Основний тип становлять дієприслівники морфологічного ступеня адвербіалізації. Це невідмінювані одиниці, оформлені за допомогою специфічного словотворчого суфікса, який, замінивши закінчення адвербіалізованого в детермінантній позиції дієслова, нейтралізував майже всі морфологічні дієслівні категорії, надавши адвербіалізованому дієприслівникові морфологічної прислівникової безкатегорійності. Дієприслівники семантичного ступеня адвербіалізації нетипові для сучасної української мови [2 : 324 – 325]. До них належать прислівники *мовчки, пошепки, навпомацки, стоячки, сидячки, сидьма, лежма та ін.*

У монографії І. Р. Вихованця «Частини мови в семантико-граматичному аспекті» дієприслівник визначено як синтаксичний і морфологічний прислівник, якому не властиві дієслівні категорії часу, способу, особи, числа, роду, а категорія виду не є для нього визначальною, оскільки її можна виявити навіть у віддієслівних іменниках [3 : 207–211].

Віталій Русанівський кваліфікує дієприслівник дещо по-іншому. Дієприслівником він називає дієслівне утворення, що має морфологічні ознаки дієслова (суфікс основи, здатність виражати категорії виду і часу), і, пояснюючи інші дієслівні утворення, виконує роль другорядного присудка або обставини” [9 : 419]. На його думку, якщо речення з дієприслівником можна перетворити на речення з однорідними дієслівними присудками, тоді такий дієприслівник слід уважати другорядним присудком (*Тварина сиділа в кущах, тремтячи від страху. Тварина сиділа в кущах, тремтіла від стаху*). Коли ж між діями, позначуваними дієприслівником і дієслівним присудком наявна часова, умовна, допустова чи якась інша зумовленість, тоді такий дієприслівник треба кваліфікувати як обставину [9 : 422].

Дієприслівники не переходять у прислівники, за винятком деяких дієприслівників, які можуть виконувати функції прислівників (*лежачи* → *лежачки, сидячи* → *сидячки, стоячи* → *стоячки та ін.*).

Дієприслівник не варто називати віддієслівним прислівником. Річ у тім, що адвербіалізовані форми дієслів поділяють на дві групи: форми з дієслівним ступенем адвербіальності (мають слабкий вияв процесу адвербіалізації дієслова) і форми з прислівниковим ступенем адвербіальності. Віддієслівні прислівники проходять три стадії адвербіалізації: морфологічну, синтаксичну й семантичну – і мають прислівниковий ступінь адвербіальності. Віддієслівні прислівники, на

відміну від дієприслівників, можуть функціонувати обставиною, яка означає спосіб дії, напр.: **шепотіти** → **пошепки**; *Ставши поруч з кумою, Шмид зараз почав хреститись до образів та пошепки молиться (І. Нечуй-Левицький)- (почав молитись (як?) пошепки); мовчати* → **мовчки**; *Мовчки предки наші в полі, Мовчки спочивають (П. Куліш)- (спочивають (як?) мовчки)* [1 : 268].

Зауважмо, що протилежні погляди щодо поняттєво-термінологічної кваліфікації дієприслівника в сучасній українській літературній мові зумовлені різними підходами до його вивчення, виокремленням різних ознак та розумінням їх по-різному, споріднюючи дієприслівник з іншими частинами мови: дієсловом та прислівником.

Традиційно визнано: дієприслівник – особлива незмінювана форма дієслова, що називає додаткову дію і має граматичні ознаки дієслова та прислівника. Дієприслівникові властиві такі, наприклад, граматичні ознаки, що характеризують дієслово:

- *доконаний // недоконаний вид ( підписуючи – підписавши);*
- *зворотність ( посміхатися – посміхаючись);*
- *здатність керувати словами (отримувати документ – отримуючи документ).*

Саме завдяки останньому – здатності керувати словами, тобто мати залежні слова – дієприслівник утворює із залежними словами дієприслівниковий зворот: *Не знаючи броду, не ліз у воду.*

У реченні, у якому є дієприслівник, міститься інформація про дві дії – *основу* (її позначено дієсловом, функція якого – присудок) і *додаткову* (вона названа дієприслівником, що виконує функцію обставини). Це робить речення більш інформативно навантаженим. У той же час наявність основної та додаткової дій (її ще називають *супровідною*) у межах одного речення обумовлює певні правила синтаксичної побудови такого речення. Оскільки основна дія виконується діячем – суб'єктом, що виражається формою називного відмінка, а додаткова дія відноситься до основної, то з такого співвідношення дій та суб'єкта випливає висновок: основна і додаткова дії повинні виконуватися одним діячем: *Опанувавши теоретичний матеріал, студент успішно виконав контрольну роботу.* У цьому реченні діяч – суб'єкт *студент* стоїть у формі називного відмінка, виконуючи функцію підмета. Основна дія *виконав* і додаткова дія *опанувавши* відносяться до одного й того ж діяча, тому речення побудовано правильно.

У реченні: *Працюючи над документами слідства, у мене виникла думка про мотиви злочину* суб'єкту дії *думка* приписується дія *виникла*, додаткова ж дія *працюючи* виконується іншим суб'єктом – *я* (у реченні додаток *у мене*). Таким чином, основна і додаткова дія виконуються різними суб'єктами – отже, речення побудовано неправильно.

Існує декілька варіантів редагування речень, що мають у своєму складі дієприслівник або дієприслівниковий зворот:

- а) речення перебудовується на складнопідрядне, де підрядна частина – це трансформований дієприслівниковий зворот: *У мене виникла думка про мотиви злочину, коли я працював над документами слідства;*

б) речення трансформується в просте неускладнене : *Під час роботи над документами слідства в мене виникла думка про мотив злочину;*

в) у реченні залишається дієприслівниковий зворот, але суб'єкт додаткової дії ставиться (або вводиться в речення) у формі називного відмінка: *Працюючи над документами слідства, я подумав про мотив злочину.*

Варто пам'ятати про те, що речення може бути односкладним особовим, де головний член у формі присудка виражає суб'єкт дії (*працюю* – закінчення є засобом вираження І особи однини, *працюєш* – II особи однини), тоді речення з дієприслівниковим зворотом буде правильним: *Готуючись до захисту, працюю над аргументами доказу.*

Дієприслівниковий зворот може ускладнювати і безособове речення, наприклад: *Готуючись до захисту, треба пам'ятати про аргументи доказу.* Тут потрібно з'ясувати, чи виконується додаткова дія дієприслівника-обставини предметом – підметом, і зробити відповідні висновки.

Однак незалежно від шляхів пошуку відповіді на питання, чи правильно побудоване речення з дієприслівником, необхідно дотримуватися співвідношення трьох компонентів: **підмета, присудка** – основної дії та **обставини, вираженої дієприслівником** – додаткової дії.

Саме на це звертають увагу автори сучасних навчальних посібників для вищих навчальних закладів (хоча треба визнати, що таких джерел з потрібною нам інформацією небагато).

Зауважмо, що вживання дієприслівників тільки тоді вдале, коли воно допомагає мовцеві глибше розкрити зміст тексту, коли воно яскраве і доречне.

Проілюструємо деякі види вправ на вживання дієприслівника, що можна використовувати на заняттях з української мови як іноземної.

### 1. Від підкреслених слів утворіть, де це можливо, дієприслівники.

*Зразок:* Ден прибіг до кінотеатру і подивився на годинник. → Прибігши до кінотеатру, Ден подивився на годинник.

- 1) Оксана чекала на нього і читала афіші.
- 2) Вони зайшли в кінотеатр і сіли на свої місця.
- 3) У залі звучала музика і сиділи люди.
- 4) Потім Оксана з Деном дивились фільм і пили воду.
- 5) Вони подивились фільм і пішли в кафе.

### 2. Доконаний чи недоконаний вид? Утворіть дієприслівники.

*Зразок:* пити – п'ючи, випити – випивши  
Писати – написати  
Думати – придумати  
нести – принести  
хотіти – захотіти

### 3. Прочитайте оголошення. Як ви думаєте, де можна їх побачити або почути? Підкресліть дієприслівники.

1. Шановні пасажири! Перевіряйте квитки і здачу, невідходячи від каси!
2. Виходячи, вимикайте світло!
3. Шановні пасажири! Виходячи з вагонів, не забувайте своїх речей.

4. Шановні покупці! Купуючи продукти на ринку, перевіряйте їхню вагу. Контрольна вага знаходиться біля адміністрації.

5. Шановні глядачі! Голосно розмовляючи у кінозалі, ви заважаєте іншим глядачам дивитися фільм.

6. Шановні пасажери! Користуючись послугами електротранспорту, пам'ятайте про правила безпеки!

#### 4. Виберіть правильний варіант відповіді А, Б чи В.

- 1). Значення дієприслівника – ...  
А) основна дія Б) додаткова дія В) другорядна дія
- 2). Дієприслівник має дві форми ...  
А) активну і пасивну;  
Б) доконаного виду і недоконаного виду;  
В) перехідну і неперехідну.
- 3). Дієприслівник утворюється від основи дієслова теперішнього часу (3-ої особи множини) + ...  
А) –ічи (-їчи); -ачи (-ячи);  
Б) -учи (-ючи); -ачи (-ячи);  
В) -єчи (-єчи); -ачи (-ячи).
- 4). Дієприслівник утворюється від основи дієслова у формі 3 особи одн., чоловічого роду минулого часу + ...  
А) -жи (-вжи);  
Б) -чи (-вчи);  
В) -ши (-вши)

#### 5. Утворіть дієприслівники.

писати _____	написати _____
думати _____	придумати _____
нести _____	принести _____
хотіти _____	захотіти _____
йти – _____	прийти – _____
писати – _____	написати – _____
пити – _____	випити – _____
робити – _____	зробити – _____
слухати – _____	послухати – _____

#### 6. Утворіть речення, замініть дієслова на дієприслівники.

Дивитися фільм + пити чай.

Слухати радіо + гуляти містом.

Прочитати книжку + поговорити з другом.

Думати про літо + планувати подорож.

---

Подивитися фільм + зробити домашнє завдання.

---

**7. Від підкреслених слів утворіть, де це можливо, дієприслівники.**

1) Оксана чекала на нього і читала афіші.

---

2) Вони зайшли в кінотеатр і сіли на свої місця.

---

3) У залі звучала музика і сиділи люди.

---

4) Потім Оксана з Деном дивились фільм і пили воду.

---

5) Вони подивились фільм і пішли в кафе.

---

Отже, як бачимо, самі завдання сформульовані так і розташовані в такій послідовності, що в процесі роботи над дидактичним матеріалом студенти-іноземці побачать, як „працює” в реченні дієприслівник, від чого він залежить, з чим пов'язується – а це основні умови для засвоєння правила побудови речення, до складу якого він входить.

**Підсумовуючи огляд дібраних матеріалів**, зазначимо: для забезпечення глибшого розуміння іноземцями однієї із форм дієслова (дієприслівника), необхідно подавати для вивчення такі тексти, які б слугували ілюстрацією різних випадків вживання одиночних дієприслівників чи навіть цілих дієприслівникових зворотів та полегшили їхню семантизацію. Це мають бути науково-популярні та публіцистичні тексти. Для закріплення матеріалу можна використовувати мовленнєві вправи, що мають творчий характер і спрямовані на розвиток пам'яті, мислення студентів, їхніх розумових здібностей, логіки.

#### Список використаної літератури

1. Божко Ю. О. Особливості дієприслівника в сучасній українській мові // Збірник наукових праць. Серія «Лінгвістика». – Луганськ : Видавництво ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 2. – С. 263–270.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; [за ред. І. Р. Вихованця]. – Київ : Пульсари, 2004. – 400 с.
3. Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець – Київ : Наук. думка, 1988. – 256 с.
4. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування / Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич. – Київ : Каравела, 2005.

5. Пентиліук М. І., Гайдаєнко І. В., Ляшкевич А. І., Омельчук С. А. Рідна мова. Підручник для 7 класу. – Київ : Освіта, 2007.

6. Передрій Г. Р., Скуратівський Л. В., Шелехова Г. П., Остаф Я. І. Рідна мова. Підручник для 7 класу. – Київ : Освіта, 2004. – 270 с.

7. Русанівський В. М. Дієслово / В. М. Русанівський // Сучасна українська літературна мова – Київ : Наук. думка, 1969. – 583 с.

8. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. – Київ : Вища шк., 2005. – 430 с.

9. Сучасна українська літературна мова : Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наук. думка, 1969. – 583 с.

### References

1. Bozhko Yu. O. Osoblyvosti diiepryslivnyka v suchasni ukrainkii movi // Zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Linhvistyka». – Luhansk : Vydavnytstvo LNU im. Tarasa Shevchenka, 2010. – Vyp. 2. – S. 263–270.

2. Vykhovanets I. R. Teoretychna morfolohiia ukrainkoi movy: Akademichna hramatyka ukrainkoi movy / I. R. Vykhovanets, K. H. Horodenska; [za red. I. R. Vykhovan-tsia]. – Kyiv : Pulsary, 2004. – 400 s.

3. Vykhovanets I. R. Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti / I. R. Vykhovanets – Kyiv : Nauk. dumka, 1988. – 256 s.

4. Matsiuk Z., Stankevych N. Ukrainka mova profesiinoho spilkuvannia / Zoriana Matsiuk, Nina Stankevych. – Kyiv : Karavela, 2005.

5. Pentyliuk M. I., Haidaienko I. V., Liashkevych A. I., Omelchuk S. A. Ridna mova. Pidruchnyk dlia 7 klasu. – Kyiv : Osvita, 2007.

6. Peredrii H. R., Skurativskiy L. V., Shelekhova H. P., Ostaf Ya. I. Ridna mova. Pidruchnyk dlia 7 klasu. – Kyiv : Osvita, 2004. – 270 s.

7. Rusanivskiy V. M. Diieslovo / V. M. Rusanivskiy // Suchasna ukrainska literaturna mova – Kyiv : Nauk. dumka, 1969. – 583 s.

8. Suchasna ukrainska literaturna mova / za red. M. Ya. Pliushch. – Kyiv : Vyscha shk., 2005. – 430 s.

9. Suchasna ukrainska literaturna mova : Morfolohiia / za zah. red. I. K. Bilodida. – Kyiv : Nauk. dumka, 1969. – 583 s.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019  
прийнята до друку 22.04.2019

## THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF STUDYING THE ADVERB IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL PREPARATION OF FOREIGN STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES

**Tetyana Grokhovska**

National University of Lviv Polytechnic  
Department of foreign languages

---

*e-mail: tetyanavolodymyrivna75@gmail.com*  
*http://orsid.org/0000-0002-9815-9348*

The article observed the problem of terminological expression of gerunds in modern linguistics. It showed the different selection ways of this class of words by different scientific views. In the article we investigated peculiarities of the study of the adverb foreign languages audiences at different levels of the language proficiency. Some theoretical comments on the creation of the participle are given in the modern Ukrainian language. Analyzed the main difficulties encountered in the process of assimilation foreign students are one of forms of the verb and grammatical exercises are offered for the development of practical abilities and skills use of the adjectival.

The purpose of our study show the principles of creating the adverb, find out features of their use in scientific and journalistic text, offer a system of exercises, is intended of the development of foreign students practical skills and abilities creation and use of verb form.

To familiarize foreign students with a adverb it is necessary at all stages of studying Ukrainian language because it helps them deeper penetrate the conceptual field specialized text, find matches in other languages in particular in the native language learn how to speak competently. The presence of language phenomenon in both native and foreign languages is not a sign of error-free assimilation of the material by the foreign students especially if that language has its own nuances in the design and use. So for a more effective mastering of a new grammatical material you may take into account the particularities of the native language of the foreign students although textbooks and manuals don't provide a presentation of the material taking into account specifics of the native language of foreign students.

In the article we consider the formation of the adverb as a part of the language. We consider some important theoretical aspects creation of the adverb in the process of learning the Ukrainian language by the foreign students. We noted that using adverb is good only in a case when it helps speaker to reveal the content of the text; the other case of using adverb is vivid and appropriate. In order for foreigners to have deeper knowledge about the adverb it is necessary to submit for studying such texts that would be an illustration of various cases of using and understanding adverb or even adverb constructions. It should be scholarly and journalistic texts. For the assimilation of the material we can use grammar exercises with the creative direction, this exercise's have to develop memory, thinking, mental abilities and logic of the foreign students.

*Key words:* part of speech, form of the verb, adverb.